

ANUL XV. No. 35-36

Iulie—Septembrie } 1920
Octombrie—Decembrie }

B.A.L.
P.183

BULETINUL

SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

sub îngrijirea D-ului

CONSTANTIN MOISIL

PROFESOR SECUNDAR, NUMISMAT-AJUTOR ȘI MEMBRU CORESPONDENT
AL ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE **F. GÖBL FII**

19, Strada Regală, 19

1920.

C. 5280

COMITETUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

1919—1921

Președinte: *M. C. Sutz*; vice-președinte: *Al. Cantacuzino*;
secretar general: *Dr. G. Severcanu*; casier-contabil: *V. N. Popp*;
membri: *N. Butculescu*, *W. Knechtel*, *M. Săulescu*, *C. I. Zamfirescu*,
Const. Moisil; secretar-redactor al Buletinului:
Const. Moisil.

CUPRINSUL

M. C. Sutz, Clasarea monetelor de bronz ale împăraților romani (cu 4 figuri).

Const. Moisil, Monetele Dacilor (cu 15 figuri).

Const. Moisil, Monete și Tezaure monetare din România-Mare.

Documente și Regeste.

C. M., Noutăți medalistice (cu 1 fig).

Buletin Bibliografic.

V. N. Popp, Situația casei pe 1919-1920.

Errata.

Sommaire.

Abonamentul anual lei 20. Membrii societății primesc revista gratuit.

Redacția : Calea Victoriei 135, București.

Administratoare : D-na Elena C. Moisil, Calea Șerban-Vodă 70.

CLASAREA MONETELOR DE BRONZ ALE ÎMPĂRAȚILOR ROMANI

DE

M. C SUTZU

Numeroasele monete de bronz, ce s'au păstrat din timpul imperiului roman și se găsesc în colecțiunile publice și particulare, nu au fost până acum clasate în mod științific. Singurul criteriu după care sunt așezate astăzi în colecțiuni este — în afară de criteriul cronologic — dimensiunea lor, din care cauză se împart în bronzuri mari, bronzuri mijlocii și bronzuri mici. Și cu drept cuvânt, căci nu se știe nimic despre raporturile de valoare dintre ele, nici despre rolul lor monetar în antichitate.

Această stare de confuziune și de-neștiință se datorește în mare parte faptului, că celebrul arheolog german T. Mommsen, care a scris acum vreo șasezeci de ani istoria monetelor romane, a nesocotit cu totul caracterul fundamental al acestor monete, caracterul realității. Definițiunea acestui caracter este următoarea: *toate monetele romane de bronz, fără nici o excepție, valorează pondul lor metalic.*

În contra acestui principiu Mommsen a crezut, că încă din timpul republicei, Romanii s'au servit de monete *convenționale* de bronz; cum erau la noi, până nu de mult, cele de aramă sau de nichel. Pondul monetelor convenționale nu prezintă nici un interes, fiindcă valoarea acestor monete nu depinde de pondul lor; de aceea Mommsen a neglijat cu totul studiul pondului monetelor romane de bronz, și opera lui este cu desăvârșire stearpă în ce privește cunoașterea acestor monete.

Dar monetele romane de bronz nu se pot studia decât cu cum-păna în mână, și indicațiunile balanței sunt călăuzele cele mai te-meinice pentru determinarea lor.

I. Monetele de bronz ale primilor împărați.

Mommsen admite cu drept cuvânt, că Căesar și August au conservat unitatea monetară de bronz ce există la sfârșitul republicii, adică *asul de bronz semi-uncial*.

Luând ca punct de plecare pondul acestui as, putem imediat constata, că pondul normal al unui *sestertiu* de bronz, adică a unei piese de bronz de $2\frac{1}{2}$ ași, ar fi de $1\frac{1}{4}$ uncie, sau circa 34 grame. Cântărind apoi piesele de bronz ale primilor împărați, denumite bronzuri mari, constatăm, că pondul lor atinge foarte des 30 grame, și uneori întrece această cifră. Se poate deci presupune, chiar fără

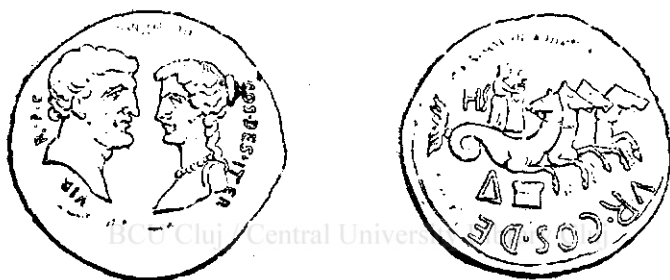

Fig. 1.

altă indicațiune, că aceste bronzuri mari sunt piese de $2\frac{1}{2}$ ași. Iar această presupunere devine certitudine, când citim textul lui Pliniu, care ne spune, că Romanii din timpul său se serviau de sestertii de bronz.

Mommsen atribuie, contra evidenței, acestor bronzuri mari o valoare de sestertii de argint, adică 4 ași, fără să țină seamă de pondul lor, și conducându-se numai după niște mărci de valoare grecești, ce figurează pe unele monete de bronz emise în Sicilia de către amiralii flotei lui Marc Antoniu. Am demonstrat de mult, că această interpretare este greșită ¹⁾ și vom completa explicațiunile noastre și aci.

Seria monetelor acestor amirali prezintă un interes deosebit pentru numismatica romană. Piesa principală (Fig. 1) care poartă marca romană a sestertiuului: HS, are o greutate de vreo 30 gr., încât natura ei este certă: un sestertiu (= $2\frac{1}{2}$ ași). Ceialaltă marcă, litera grecească Δ, ce se află pe această piesă, nu poate arăta va-

¹⁾ Soutzo, *Les monnaies des Préfets de la flotte de Marc-Antoine* în *Revue Numism.* Paris 1906 p. 457.

loarea piesei în ași romani, cum crede Mommsen, ci exprimă de sigur numărul de unități grecești echivalent cu $2\frac{1}{2}$ ași. Moneta cuprinde 4 *chalchi* sicilieni și este prin urmare un *tetrachalc*.

O altă piesă din această serie are marca I, ceea ce însemnează că echivalează cu 3 *chalchi* sicilieni: este deci un *trichalc* (Fig. 2); alta are marca B și reprezintă 2 *chalchi*, deci echivalează cu o jumătate de sestertiu (Fig. 3); însfârșit ultima (Fig. 4) are marca A și reprezintă un *chalc* sicilian sau un sfert de sestertiu.

Fig. 2.

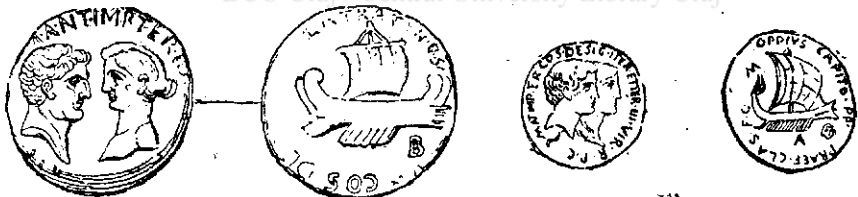

Fig. 3.

Fig. 4.

După ce Romanii au părăsit mărcile de valoare, bronzurile mari de metal galben erau sestertii; cele mijlocii, de greutatea pieselor cu marca B erau jumătăți de sestertii, iar cele mici, de greutatea pieselor cu marca A, erau sferturi de sestertii. Ponderile normale ale acestor monete erau: pentru sestertii 34 gr., pentru jumătățile de sestertii 17 gr. și pentru sferturile de sestertii 8,50 gr.

Pliniu arată, că Romanii se mai serviau de o altă monedă de metal galben: *dupondius*. Ea cântăria o uncie sau 27,08 gr. Nu există până acum un criteriu sigur, cu ajutorul căruia să putem determina, cari dintre bronzurile romane ce ni s'au păstrat, sunt dupondii. Ei deocamdată trebuie căutați printre sestertii mai ușori, dar este probabil, că un studiu mai amănunțit al sestertilor primilor împărați va permite și identificarea lor.

Pe lângă monetele de metal galben Romanii mai aveau și piese de aramă roșie: ași, jumătăți de ași și sferturi de ași.

Prin urmare numărul monetelor de bronz și de aramă ce se băteau sub primii împărați se ridică la șapte:

1. Sestertiu = $2\frac{1}{2}$ ași = 34,12 gr.	} de metal galben
2. Dupondiul = 2 ași = 27,08 gr.	
3. Jumătate de sestertiu = $1\frac{1}{4}$ ași = 17,06 gr.	
4. Sfertul de sestertiu = $\frac{5}{8}$ as = 8,53 gr.	
5. Asul = 1 as = 13,54 gr.	} de aramă-roșie
6. Jumătate de as = <i>semis</i> = 6,77 gr.	
7. Sfertul de as = <i>quadrans</i> = 3,38 gr.	

După cum se vede, nu pare să fi existat pe atunci nici o diferență de valoare între metalul galben și arama roșie, după cum și astăzi valoarea lor este aproape aceeași.

2. Monetele de bronz din sistemul monetar

BCU al împăratului Neron. Library Cluj

Împăratul Neron a schimbat cu totul sistemul monetar roman. El a înlocuit piesa de aur a lui Căesar, care conținea 40 de bucăți la o libră, cu o piesă de 45 bucăți la libră; iar dinarul de argint care conținea 84 piese la libră, cu un dinar de trei scrupuluri. Unitatea monetară de bronz a fost schimbată și ea. Neron a părăsit asul de aramă roșie semi-uncial și a bătut ași de metal galben, care au marca de valoare: I. A mai bătut și dupondii tot de metal galben, marcați cu II. Aceste mărci de valoare au o mare însemnătate, fiindcă ne permit să determinăm cu certitudine natura asului, care cră o piesă de metal galben și nu de aramă roșie ca sub primii împărați, de aceea afirmațiunea lui Pliniu, că Romanii întrebuințau ași de aramă roșie, nu se referă decât la perioada anterioară reformei neroniane.

Cântărirea așilor marcați ai lui Neron ne permite a fixa la 10 gr. aproximativ, pondul normal al asului neronian, iar cântărirea dupondiilor marcați dovedește, că aceste monete aveau un pond dublu decât al așilor. Constatările acestea sunt în contradicție complectă cu părerea lui Mommsen, că ar exista o identitate ponderală între dupondu și as.

Căci atunci asul de 10 gr. al lui Neron ar corespunde cu un sestertiu de 25 gr., ceea ce nu se potrivește cu pondul efectiv al pieselor

mari de bronz din timpul lui Neron. Aceste piese trag adesea 30 gr. și uneori mai mult. Deci bronzurile mari neroniane nu pot fi sestertii; o nouă dovadă că textul lui Pliniu, referitor la așii roșii și la sestertii galbeni nu are de loc în vedere sistemul monetar a lui Neron. În schimb avem un alt text, al profesorului Volusius Maecianus, care ne-a păstrat amănunte prețioase despre organizarea monetară a împăratului Neron.

În mai multe rânduri am arătat că metodele de calcul întrebuintate de Maecianus, fost profesor al împăratului Marc Aureliu, sunt întemeiate pe uzul monetelor divizionare ale dinarului contemporan. Vom completa astăzi aceste demonstrațiuni.

Textul lui Maecianus cuprinde, între altele, modul de diviziune a dinarului și a sestertului. Trebuie însă să observăm dela început, că toți savanții cari s'au ocupat de acest text, au comis greșala să considere diviziunea dinarului cu totul independentă de cea a sestertului, pe când în realitate această din urmă nu este decât o continuare a celei dintâi. Prima parte, adică diviziunea dinarului, are de obiect formarea, exprimarea și figurarea șirului de fracțiuni a 16-a dintr'un dinar, începând cu $\frac{1}{16}$ până la $\frac{16}{16}$. Partea a doua, diviziunea sestertului, *sfert* al dinarului de mai sus, are de scop formarea, exprimarea și figurarea fracțiunilor a 32-a dintr'un dinar și submultiplele lor succesive, începând dela $\frac{1}{32}$ până la $\frac{8}{32}$.

Volusius Maecianus denumește *as* fracțiunea a 16-a a dinarului, și pentru a formă submultiplele acestui *as* se servește de trei obiecte, ce le vom considera de o camdată ca jetoane. și anume: *uncia*, a 12-a parte dintr'un dinar, pe care o reprezintă prin semnul * —; *semiuncia*, a 24-a parte dintr'un dinar, pe care o reprezintă prin semnul * ∑; și *sicilicus*, a 48-a parte din dinar, reprezentat prin semnul *). Prin gruparea unui număr oarecare din aceste jetoane profesorul reușește a formă, exprimă și figură, după cum se vede din tabloul No. 1 de mai jos, șirul întreg al fracțiunilor $\frac{1}{16}$ din dinar, dela $\frac{1}{16}$ până la $\frac{16}{16}$.

Apoi se servește de alte trei jetoane pentru diviziunea sestertului, și anume *libella*, a 10-a parte a sestertului și a 40-a a dinarului, reprezentată prin semnul —; *sembella* sau *singula* a 20-a parte a sestertului și a 80-a a dinarului, figurată prin ∑; și *teruncius*, a 40-a parte a sestertului și a 160-a a dinarului, reprezentată prin T.

Grupând un număr oarecare din aceste trei feluri de jetoane, Maecianus reușește să alcătuiască al doilea tablou, care reprezintă

șirul succesiv al fracțiilor $\frac{1}{32}$ dintr'un dinar, începând dela $\frac{1}{32}$ până la $\frac{8}{32}$ (v. tabloul No. 2).

Fracțiunea $\frac{1}{32}$ a dinarului este numită de el *semis*, fiindcă ea valorează jumătate din fracțiunea $\frac{1}{16}$ a dinarului, și care este numită *as*. Acest fapt constituie o probă certă, că tabloul al doilea din textul lui Maecianus, care cuprinde diviziunea sesterțiului, este o urmare a primului tablou care cuprinde diviziunea asului.

Cele trei jetoane din urmă întrebuițate de Maecianus poartă câte-și trele nume monetare.

Cuvântul *libella* are la Romani o semnificare certă: este asul de reducțiune, deci un *as monetar*.

Numele de *sembella* sau *singula* este învederat un diminutiv al cuvântului *semis*, deci avem a face cu un *semis de reducțiune*.

În fine *teruncius* nici nu are trebuință de vre-o interpretare, căci însemnează o piesă de trei uncii, adică un *quadrans monetar*.

Aceste trei jetoane se înfățișează astfel ca trei monete divizionare efective ale dinarului contemporan, adică asul, semisul și quadransul de reducțiune ale sistemului monetar neronian.

Și fiindcă cumpăna ne-a permis să fixăm la 10 gr. pondul asului lui Neron, și cunoaștem și pondurile libellei, sembellei și teruncului, putem cu ajutorul lor să determinăm și pondurile celor trei jetoane anterioare: uncia, semiuncia și sicilicus, ca să vedem dacă pondul lor se potrivește sau nu cu al monetelor efective de bronz, nemarcate, din timpul lui Neron.

Libella fiind a 40-a parte din dinar și cântărind 10 gr. ne permite să fixăm la 400 gr. valoarea în bronz a dinarului. Pondul unciei va fi deci a 12-a parte din 400 gr., adică 33,33 gr.; al semiunciei de 16,65 gr. și al sicilicului de 8,33 gr.

Încă dela prima vedere se poate constata, că aceste ponduri teoretice se potrivesc perfect cu pondurile efective ale monetelor de bronz neroniane. Bronzurile cele mari nemarcate trag circa 30 gr. și uneori mai mult, deci se identifică cu uncile; cele mijlocii nemarcate și cu dimensiuni mai mari, cari cântăresc cam 15 gr., sunt semiuncii; iar bronzurile mijlocii nemarcate, dar de modul mai mic și cântărind circa 7,50 gr. sunt sicilici.

Aceste constatări ne confirmă pe deplin, că obiectele ce serviau lui Volusius Maecianus să alcătuiască ingenioasele lui metode de calcul, sunt toate monete efective de bronz, divizionare ale dinarului și sesterțiului neronian.

Pentru noi modernii fracțiunile $\frac{1}{16}$ și $\frac{1}{32}$ nu prezintă nici un interes special, pe când la Romani ele erau mereu întrebuințate în toate afacerile lor. Este foarte posibil, că uzul mai mult decât secular al unui dinar de 16 ași, a contribuit la aceasta; poate să fie însă și alte cauze nelămurite până acum. Rolul important al acestor fracțiuni la Romani este cert, și de aceea Volusius Maecianus învăță pe copii, în mod mnemonic și grafic, pentru a putea face socoteli multiple cu aceste fracțiuni.

Această metodă, bazată pe uzul monetelor de bronz contimporane, ca elemente de calcul, eră înțeleasă fără dificultate de copii, deprinși cu întrebuințarea monetelor divizionare, căci își dădeau bine seamă, de pildă, de diferența ce există între un sicilicus și o libella, prin numărul de alune sau bomboane ce puteau cumpăra în schimbul uncia sau al celeilalte.

La prima vedere diviziunea dinarului în 12 uncii, 24 semiuncii și 48 sicilici pare surprinzătoare, fiindcă are o aparență grecească. Ea se explică însă ușor, căci știm din diferiți autori, că dinarul lui Neron eră considerat de Romani ca o drahmă neo-atică. Acest nume nu se poate datoră unei asemănări ponderale, fiindcă diferența de greutate este mare între o drahmă soloniană de 4,33 gr. și una neo-atică de 3,40 gr. Denumirea de drahmă neo-atică nu se poate deci atribui decât faptului, că organizația monetară neo-atică a lui Neron a fost copiată după modelul atic vechi. Și astfel modul de împărțire a dinarului lui Neron în 48 sicilici, 24 semiuncii sau 12 uncii, reproduce modul de diviziune a drahmei soloniene = 48 chalchi, 24 dichalchi și 12 tetrachalchi.

Sicilicul este deci un chalc neo-atic, semiuncia un dichalc și uncia un tetrachalc neo-atic.

Pe dealtăparte valorile romane ale unciiilor, semiunciiilor și sicilicilor, în aparență complicate, sunt în realitate foarte simple: sicilicul sau fracțiunea $\frac{1}{48}$ dintr'un dinar de 40 ași sau 480 uncii, valorează precis zece uncii monetare. Această piesă este astfel un *dextans*, monetă familiară Romanilor. Semiuncia este un *dublu dextans*, iar uncia un *quadruplu dextans*.

În rezumat, studiul mărcilor de valoare înscrise pe monetele lui Neron, cântărirea lor și înțelegerea textului lui Volusius Maecianus ne permit a fixa la șapte speciile de monete de bronz ale sistemului neronian. Ele sunt: uncia sau bronzurile mari nemarcate;

dupondius, marcat II; semiuncia sau bronzurile mijlocii nemarcate, mai mari decât asul, marcat I; sicilicul, fără marcă, de un modul vecin cu acela al asului; semisul, marcat S; quadransul sau terunciul cea mai mică piesă de bronz.

Deși cumpăna ne permite să cunoaștem cu o aproximație destul de precisă pondurile normale ale ziselor monete, avem mijloace să mergem și mai departe și putem fixa cu siguranță chiar pondul lor normal, cu ajutorul unui text antic, care se aplică învederat dinarului lui Neron.

Un fragment metrologic grec înregistrat de Hultsch, ne spune că dinarul de argint valorează o livră și un sfert de bronz, adică 360 scrupuluri, cari echivalează cu 406 gr. bronz. Această valoare se apropie atât de mult de 400 gr., pondul efectiv a 40 ași de câte 10 gr., încât este evident că textul în chestiune privește dinarul neronian.

Statornicirea pondului *normal* al dinarului sau drahmei neroniane de bronz are o mare importanță pentru numismatica imperială romană.

Și fiindcă dinarul valorează 360 scrupuluri de bronz, unciile, adică bronzurile mari cântăresc 30 scrupuluri = 34 gr.; seminunciile, adică bronzurile mijlocii, nemarcate de 15

scrupuluri. = 17 gr.;

sicilicii, bronzurile mijlocii de modul mai mic, de $7\frac{1}{2}$

scrupuluri = 8,50 gr.

dupondii, bronzurile mari marcate II, de 18 scrupuluri = 20,25 »

așii, bronzurile mijlocii, marcate I, de 9 scrupuluri . . = 10,— »

semisii, marcați S, de $4\frac{1}{2}$ scrupuluri = 5,06 »

teruncii sau quadransii, cele mai mici bronzuri, de $2\frac{1}{2}$

scrupuluri = 2,53 »

Comparația pondurilor monetelor de bronz neroniene cu pondurile monetelor de bronz ale primilor împărați, ne permite să constatăm, că pondul normal al unciiei neroniane este exact același cu al sestertîului primilor împărați, adică 30 scrupuluri; semiuncia cântărește exact cât jumătate de sestertiu; sicilicul are greutatea precisă a sfertului de sestertiu.

Identificarea certă a sicilicului cu sfertul de sestertiu probează, că acest sfert de sestertiu eră într'adevăr o monedă siciliană, adică un chalc sicilian, al cărui nume originar s'a transmis sfertului de uncie a lui Nero, ce are un pond identic.

Piese de bronz ale amiralilor flotei lui Marc Antoniu, care

poartă pe lângă marca romană a sestertîiului: HS și marca greacă Δ, erau prin urmare monete în valoare de 4 sicilici, adică tetrachalchi sicilieni, după cum de mult am dovedit-o.

Toate monetele de bronz ale sistemului neronian erau de metal galben și se deosebesc cu ușurință unele de altele.

Piesele marcate: dupondiul, asul și semisul (sau sembella, singulara) nu puteau fi confundate cu terunciul (sau quadransul) care era mult mai mic. Bronzurile mari erau uncii, iar cele mijlocii de modul vecin cu al dupondului, erau semiuncii. Sicilicul, deși bronz mijlociu, avea un diametru mai mic, apropiat de al asului marcat.

Urmașii lui Neron au părăsit de timpuriu mărcile de valoare și au fabricat iarăși ași de aramă roșie, ca să se poată deosebi de sicilicii de metal galben, de diametru similar. Iar pentru a se putea distinge dupondiul de semiuncia s'a rezervat dupondiului efigia împăratului cu capul radiat, iar semiunciei cu capul laureat.

Iată acum, cu indicațiile convenite, șirul întreg al monetelor de bronz romane imperiale dela început și până la Caracalla.

Monetele de bronz ale primilor împărați.

Sestertiu = $2\frac{1}{2}$ ași = 30 scrup. = 34 gr. Modul mare. Marcat la origine HS și Δ. Tetrachalc sicilian.

Dupondiu = 2 ași = 24 scrup. = 27 gr. Modul puțin mai mic. Criteriu încă neprecis.

Semisestertiu = $1\frac{1}{4}$ ași = 15 scrup. = 17 gr. Modul mijlociu. Marcat la origine B. Dichalc sicilian.

Sfert de sestertiu = $\frac{5}{8}$ ași = $7\frac{1}{2}$ scrup. = 8,50 gr. Modul inferior. Marcat A. Sicilicus.

As = 1 as = 12 scrup. = 13,50 gr. Modul mijlociu

Semis = $\frac{1}{2}$ as = 6 scrup. = 6,35 gr. Modul mic

Quadrans = $\frac{1}{4}$ as = 3 scrup. = 3,50 gr. Cel mai mic modul

METAL GALBEN

Aramă roșie

Monetele de bronz ale sistemului lui Neron.

Unca = $3\frac{1}{3}$ ași = 30 scrup. = 34 gr. Modul mare. Tetrachalc neo-atic = 40 uncii monet.

Dupondiu. = 2 ași = 18 scrup. = 20,25 gr. Marcat II. Mai târziu cu capul împăratului radiat.

Semiuncia = $1\frac{2}{3}$ ași = 15 scrup. = 17 gr. Modul mijlociu. Dublu chalc neo-atic. Cap laureat.

Sicilicus = $\frac{5}{6}$ ași = $7\frac{1}{2}$ scrup. = 8,50 gr. Mod. mai mic. Metal galben nemarcat Chalc neoatic.

As (Libella) = 1 as = 9 scrup. = 10 gr. Marcat la origină I. Nemarcant de aramă roșie.

Semis (sembella, singula) = 1/2 as = 4 1/2 scrup. = 5,06 gr. Marcat la origină S.

Quadrans (Teruncius) . . = 1/4 as = 2 1/4 scrup. = 2,53 gr. Cea mai mică monetă de bronz.

Tablou No. 1. Diviziunea dinarului

$$\frac{1}{16} = \text{as} = \text{semuncia sicilicus} \times \Sigma)$$

$$\frac{2}{16} = \text{dupondius} = \text{sescuncia} \times \Sigma -$$

$$\frac{3}{16} = \text{tretris} = \text{sextans sicilicus} \times \text{---})$$

$$\frac{4}{16} = \text{quatrusicis} = \text{quadrans} \times \text{---} -$$

$$\frac{5}{16} = \text{quinqusis} = \text{quadrans semuncia sicilicus} \times \text{---} - \Sigma)$$

$$\frac{6}{16} = \text{sexis} = \text{triens semuncia} \times \text{---} \Sigma$$

$$\frac{7}{16} = \text{septus} = \text{quinqunx sicilicus} \times \text{---} \text{---} -)$$

$$\frac{8}{16} = \text{octus} = \text{semis} \times \text{S}$$

$$\frac{9}{16} = \text{nonus} = \text{semis semuncia sicilicus} \times \text{S} \Sigma)$$

$$\frac{10}{16} = \text{decus} = \text{septunx semuncia} \times \text{S} - \Sigma$$

$$\frac{11}{16} = \text{undeciaere} = \text{bes sicilicus} \times \text{S} \text{---})$$

$$\frac{12}{16} = \text{duodeciaere} = \text{dodrans} \times \text{S} \text{---} -$$

$$\frac{13}{16} = \text{tredeciaere} = \text{dodrans semuncia sicilicus} \times \text{S} \text{---} - \Sigma)$$

$$\frac{14}{16} = \text{quattuordeciaere} = \text{dextans semuncia} \times \text{S} \text{---} \Sigma$$

$$\frac{15}{16} = \text{quindeciaere} = \text{deunx sicilicus} \times \text{S} \text{---} \text{---} -)$$

$$\frac{16}{16} = \text{denarius} \times$$

Tablou No. 2. Diviziunea sesterțiului

$$\frac{1}{32} = \text{semis} = \text{libella teruncius} - \text{T}$$

$$\frac{2}{32} = \text{as} = \text{duae libellae singula} \text{---} \Sigma$$

$\frac{3}{32}$ = as semis = tres libellae singula teruncius $\text{---} \text{---} \Sigma T$

$\frac{4}{32}$ = dupundius = quinquae libellae S

$\frac{5}{32}$ = dupundius semis = sex libellae teruncius S $\text{---} T$

$\frac{6}{32}$ = tressis = septem libellae singula S $\text{---} \Sigma$

$\frac{7}{32}$ = tressis semis = octo libellae singula teruncius S $\text{---} \text{---} \Sigma T$

$\frac{8}{32}$ = sestertius HS

MONETELE DACILOR (1)

DE

CONST. MOISIL

I. Monetele ce au circulat în Dacia în perioada anteromană

Autorii antici și izvoarele epigrafice, cunoscute astăzi, nu cuprind nici o mențiune despre întrebuițarea monetei în Dacia înainte de cucerirea romană. Nu avem asupra acestei chestiuni nici măcar informațiuni sumare, cum ne-a lăsat, de pildă, Caesar despre monetele Galilor, sau Tacit despre cele întrebuițate de Germani. În schimb în toate regiunile Daciei s'au descoperit cantități însemnate de monete antice din timpurile anterioare cuceririi romane, cari sunt probe evidente că Dacii în această perioadă cunoșteau și întrebuițau moneta. (2).

(1) Acest studiu a fost publicat pentru întâia oară în volumul *Ioni Ioan Bianu — Amintire din partea foștilor și actualilor funcționari ai Academiei Române*, București 1916, sub titlul: *Arut-au Dacii monete proprii?* (p. 307). În redacțiunea de față s'au introdus oarecari modificări.

(2) Nu există încă un inventar complet și amănunțit al descoperirilor monetare din Dacia. O privire asupra celor cunoscute până la 1880, împreună cu bibliografia respectivă, dă Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 882 urm. Pentru descoperirile ulterioare din Transilvania cf. Marțian, *Archäologisch-prähistor. Repertorium für Siebenbürgen* (in Mitteilungen d. antropolog. Gesellschaft in Wien 1909 și traducerea românească complectată: *Repertoriu arheologic, Bistrița 1920*) și Gohl *Größ Dessueffy M. barbar pânzei I-III* (1910); pentru România cf. Moisil, *Monete și texare monetare* în Buletinul Societ. Numism. Rom. (1913--1916). Informațiuni răslețe în revistele de specialitate, mai ales Numismatikai Közlöny, Numismatische Zeitschrift și Buletinul Societății Numismatice Române.

Privind mai de aproape monetele acestea constatăm, că se grupează în două categorii deosebite. Unele sunt monete greco-romane, emise parte de orașele grecești și de suveranii și popoarele cari au fost sub influența culturii grecești, parte de republica romană și de primii împărați până la Traian. Altele sunt monete barbare, bătute de popoare cu o cultură inferioară celei greco-romane și cari locuiau în afara imperiului roman, popoare cari în antichitate erau cuprinse sub numele generic de «barbari». Deși sunt produse barbare, monetele din categoria a doua au legături destul de strânse cu acele din prima categorie, căci nu sunt altceva de cât imitații, mai mult sau mai puțin reușite, ale unor tipuri monetare grecești și romane, cari au avut o circulație mai intensă în Dacia.

Cele mai vechi monete grecești, ce s'au descoperit în număr mai mare în Dacia, sunt staterii de aur și de argint ai regilor macedoneni Filip II și Alexandru cel Mare. Monete de acestea s'au găsit în toate regiunile Daciei, răspândite ca piese izolate, sau grupate în tezaure, formate uneori din mii de bucăți. Ele s'au introdus în Dacia în timpul domniei celor doi regi (359—323 în. d. Cr.) și sunt dovezi incontestabile despre existența de legături comerciale între Daci și centrele comerciale greco-macedonene, încă din veacul al IV-lea în. d. Cr. Ele probează, de altă parte, că Dacii cunoșteau și întrebuințau moneta în aceste timpuri îndepărtate.

Destul de frecvente sunt și monetele de aur și de argint ale lui Lysimac, regele Traciei (323—281 în. d. Cr.); staterii de aur ai lui se găsesc uneori împreună cu ai regilor menționați mai sus.

În cantități foarte mari și răspândite iarăși în toate regiunile Daciei, s'au găsit și tetradrahme din Thasos, în special de cele bătute după căderea insulei în stăpânirea Romanilor (197 în. d. Cr). Ele au circulat în veacul al II-lea, alături de tetradrahmele primei Macedonii, cari însă s'au găsit în număr cu mult mai restrâns.

Foarte comune sunt în sfârșit drahmele din Apollonia și Dyrachium, bătute în veacul I în. d. Cr., precum și dinarii romani republicani, cari au început să circule în Dacia tot în acest veac. Numărul mare al acestor din urmă dovedește, că Dacii au avut legături comerciale cu Romanii cu mult înainte de cucerire.

Afară de monetele enumerate mai sus, s'au mai descoperit în Dacia și alte specii monetare grecești și romane din timpurile anterioare cuceririi, dar numărul lor restrâns probează, că au intrat în mod indirect și nu s'au întrebuințat decât incidental în comerțul acestei țări.

Dintre monetele barbare, cele mai numeroase și mai răspândite peste întreg teritoriul Daciei, sunt piesele ce imităză staterii de argint ai lui Filip II. Ele prezintă un mare număr de varietăți și diferite nuanțe de stil, dovezi că acest tip monetar a fost foarte răspândit în Dacia și că a circulat nu numai într'o singură epocă, ci în tot cursul perioadei anteromane. Intre piesele ce ni s'au păstrat întâlmim exemplare, cari după stil datează unele din veacul al IV-lea, altele din al III-lea sau al II-lea în. d. Cr., iar câteva tezaure de dinari romani republicani conțin piese barbare de acest tip, cari nu pot fi anterioare veacului I.

Mai puțin numeroase, deși foarte răspândite, sunt imitațiile barbare după tetradrahmele din Thasos. Și ele prezintă multe variante, cari probează că au avut multă vreme curs în Dacia. Se înțelege că ele n'au putut fi fabricate decât pe la sfârșitul veacului al II-lea, după ce adevăratele tetradrahme din Thasos se introduseră în comerțul Dacilor.

Într'o cantitate cu mult mai restrânsă și numai în anumite regiuni ale Daciei, s'au găsit imitații după tetradrahmele și drahmele lui Alexandru cel Mare și ale lui Filip III Arideu; cu totul rare sunt imitațiile după monetele din Larissa. Cele după așii și dinarii romani se găsesc însă în cantități mai mari.

În număr mic, dar și adunate în tezaure, s'au descoperit pe teritoriul Daciei și alte tipuri de monete barbare, de proveniență din Panonia, Galia, sau Peninsula Balcanică; ele dovedesc existența de relații comerciale între Daci și locuitorii acestor țări.

Din această scurtă enumerare a monetelor, ce au circulat în Dacia în perioada anteromană, oricine se poate convinge, că încă din veacul al IV-lea în. d. Cr. Dacii întrebuițau moneta. Numărul considerabil de monete ce s'au găsit pe fostul teritoriu dac și marea lor varietate, probează că în tot acest timp comerțul Dacilor a fost foarte activ și nu se mărginea numai la un simplu schimb de produse, ci utiliză pe o scară întinsă moneta. Relații strânse s'au stabilit mai întâi cu comerțul grec și apoi cu cel roman și ele au avut de urmare o oarecare influență a culturii greco-romane asupra Dacilor. Una din manifestările cele mai caracteristice ale acestei influențe este monetăria barbară din Dacia.

S'ar putea obiecta cu toate acestea, că o parte dintre monetele grecești și romane găsite în Dacia, ar putea proveni din prăzile de război sau din soldele primite de mercenarii daci. Chiar dacă ar fi

aşa, nu se poate contesta însă utilizarea lor în scop comercial, după cum tot numai trebuinţe comerciale pot justifica existenţa şi întrebuinţarea monetelor barbare.

2. Provenienţa monetelor barbare din Dacia

O chestiune din cele mai interesante, în legătură cu monetele barbare din perioada anteromană, găsite în Dacia, este cea privitoare la provenienţa lor. Această chestiune n'a putut fi rezolvată mult timp, de o parte din cauza lipsei de informaţiuni suficiente asupra monetelor barbare din Dacia şi din celelalte ţări din centrul şi răsăritul Europei, iar de altă parte din cauza teoriei greşite, admisă de cei mai mulţi numismaţi, că toată monetăria barbară antică din Europa se datoreşte unuia şi aceluiaş popor: Celţii (1).

Astăzi însă suntem mai bine informaţi atât cu privire la monetele barbare din Dacia, cât şi cu privire la cele din ţările vecine, iar teoria originii celtice a tuturor monetelor barbare a început să fie abandonată.

Această teorie se bazează de o parte pe asemănarea de stil între monetele Celţilor din Galia şi cele barbare din restul Europei, de altă parte pe faptul că aproape toate ţările, pe unde s'au găsit monete barbare, au fost locuite de popoare celtice sau măcar atinse de năvălirile lor. Astfel foarte mulţi numismaţi au considerat toate monetele antice, cari imitează prototipuri greceşti sau romane şi trădează o tehnică inferioară, barbară, drept monete celtice sau galice, indiferent dacă s'au găsit în ţări locuite sau nu de popoare celtice.

Dacă teoria aceasta s'a putut menţine în vremea când numai monetele barbare din Galia erau studiate mai cu temei, astăzi ea nu mai poate rezista în faţa argumentelor produse de noile cercetări, cari au în vedere şi monetele barbare din restul Europei.

Intr'adevăr s'au găsit monete barbare în ţări cari n'au fost nici o dată locuite de Celţi, sau în regiuni cari n'au avut relaţiuni comerciale cu ei; atunci chiar cei ce susţineau teoria celtică s'au văzut nevoiţi să le atribue altor popoare. Astfel d. Forrer după ce

(1) Teoria a fost emisă de numismaţii francezi, cari cei dintâi au studiat monetele barbare, şi a fost adoptată şi de alţi numismaţi europeni (cf. Forrer, *Keltische Numismatik d. Rhein u. Donaulande*, Strasburg 1908, p. 2 şi Blanchet, *Monnaies gauloises*, Paris 1905 p. 468 urm.). La noi a susţinut-o cu tărie Boliac mai ales în *Trompeta Carpaţilor* No. 939 şi Tocilescu, *Dacia înainte de Romani* pag. 861.

afirmă că toate monetele barbare din Europa apuseană și centrală, precum și cele din Peninsula Balcanică, se datoresc Celților, cari au locuit ori au năvălit prin aceste țări, trebuie să recunoască că la Marea Neagră, unde domeniul Celților încetează «Sciții au continuat monetăria celtică, întrebuintând acelaș sistem de imitare a prototipurilor clasice»¹⁾. De altă parte tot acest autor, cât și d-nii A. Blanchet și Edm. Gohl, cari amândoi s'au ocupat în mod special de monetele barbare, admit că unele piese descoperite în Transilvania și România sunt originare din Dacia⁽²⁾. Prin urmare un prim punct slab al teoriei: nu numai Celții, dar și alte popoare barbare antice au bătut monete.

D. A. Blanchet, în celebrul său tratat despre monetele galice, susține că asemănarea de stil este o caracteristică a monetăriei celtice. Dar în acelaș tratat d-sa lasă la o parte monetele barbare din Spania — țară ce a fost locuită de Celți — pentru motivul, că stilul lor este cu totul deosebit. D. Forrer de asemenea susține, că monetele Celților din Spania nu au de cât o slabă legătură cu restul monetăriei celtice și formează o grupă cu totul deosebită⁽³⁾. Deci un al doilea punct slab al teoriei: chiar în țări cu populație celtică, monetăria barbară poate fi de un stil diferit; astfel caracteristica principală a acestei monetării, asemănarea stilului, nu se poate menține.

În sfârșit pentru ca Celții să poată fi considerați drept autorii întregii monetării barbare antice din Europa, ar fi trebuit ca pe lângă marea lor expansiune, să fi fost superiori din punct de vedere cultural și economic celorlalte popoare barbare. În special ar fi trebuit să stăpânească întreg comerțul popoarelor barbare din Europa, căci numai astfel le-ar fi putut impune moneda lor. Nimic însă nu dovedește, că Celții aveau o cultură superioară celei germane sau dace; de asemenea nu se poate vorbi de un comerț celtic, care să fi avut preponderanță în Europa barbară. Nu poate fi vorba nici de organizări celtice cu o cultură superioară, cari să fi urmărit un scop bine determinat de dominație asupra altor barbari europeni și cari în acelaș timp să fi avut legături politice și economice între

(1) Forrer, *o. c.* p. 12.

(2) Blanchet, *o. c.* p. 461; Gohl *Grof Desseuffy M. barbar pèrxei*, p. 7 și 53.

(3) Forrer, *o. c.* p. 56.

ele, ca astfel să-și poată impune o supremație economică⁽¹⁾. De altă parte chiar monetele Celților sunt imitații de ale unor tipuri grecești și romane, ceea ce dovedește că comerțul lor, ca și al celorlalți barbari, eră o simplă anexă a comerțului grecesc și roman.

Rezultă prin urmare, că teoria despre origina exclusiv celtică a monetelor barbare nu se poate susține în nici un caz. Din potrivă trebuie să admitem, că pe lângă Celți au bătut monete și alte popoare barbare, cari au venit în contact cu civilizația greacă și romană și au întrebuițat moneta pe o scară mai întinsă. Ca și Celții, aceste popoare au imitat anumite prototipuri clasice și aceste imitații trădează, ca și cele celtice, o artă și o tehnică inferioară, barbară. Dealtfel obiceiul de a se imita tipurile monetare mai cunoscute s'a practicat foarte mult în antichitate, chiar de multe orașe grecești sau de Romani, și s'a continuat în evul mediu și în timpurile noi⁽²⁾.

Cât privește monetele barbare din Dacia, faptul că ele imitează tocmai pe acele monete grecești și romane, cari au avut o circulație mai mare în această țară în cursul perioadei anteromane, este o probă puternică despre originea lor dacă. După cum Galii au imitat monetele orașelor grecești Massalia, Rhoda, Emporiae, cu cari au avut relații comerciale mai intime, și staterii de aur ai lui Filip II sau cei din Tarent, ce erau mai mult căutați în comerț⁽³⁾; după cum Panonii au copiat anumite piese grecești și romane cari erau mai bine cunoscute în țara lor⁽⁴⁾; tot așa eră natural ca Dacii să imiteze monetele acelea, a căror circulație a fost în diferite epoce mai intensă pe teritoriul locuit de ei. Și dacă nimeni nu contestă că monetele barbare din Galia și din Panonia au fost bătute de locuitorii acestor țări, nu există nici un motiv să ne îndoim, că și monetele barbare din Dacia au fost bătute de către Daci.

(1) Din neînsemnatele urme de relații între Celții dela Rin și cei dela Dunăre d. Blanchet trage concluzia că schimburi comerciale și artistice ar fi existat între ei în perioada cuprinsă între veacurile al III-lea și I în. d. Cr. (*l. c.*, p. 475). Această concluzie mi se pare exagerată.

(2) Astfel monetele lui Filip II, Alexandru cel Mare și Lysimac au fost reproduse de o mulțime de orașe din Europa și Asia; tot asemenea cele ateniene cari au avut totdeauna un curs foarte întins. În evul mediu s'au imitat pe o scară întinsă piesele de aur din Florența (floreinii), groșii de Tours și cei din Boemia și diferiți dinari, iar în evul modern talerii olandezi și spanioli.

(3) Blanchet, *o. c.* I, p. 186 urm.; Forrer, *o. c.* p. 67 urm.

(4) Forrer, *o. c.* p. 119, 126, 153; Gohl, *o. c.* p. 5--6.

De altfel faptul că găsim monete barbare răspândite peste întreg teritoriul Daciei și că nenumărate tezaure de piese de acestea s'au descoperit în toate regiunile țării, dela Dunăre până la Tisa și Carpații nordici, confirmă această părere. În adevăr nu se poate închipui ca o cantitate atât de mare de monete barbare, răspândite pe o suprafață atât de întinsă, să fi intrat numai prin relațiile comerciale dintre Daci și barbarii vecini. Căci dacă ele ar fi intrat în Dacia din țările barbare vecine, ar trebui ca exact aceleași monete să le găsim și acolo și încă în număr mai mare decât în Dacia. Dar este cu totul altfel. Cea mai mare parte din monetele găsite în Dacia nu există decât aci și numai unele din ele se întâlnesc și în țările vecine. Dovadă că majoritatea acestor monete își au origina din Dacia și că au fost bătute de Daci și nu de alte popoare.

Afară de aceasta monetele dace se disting ușor de cele barbare similare din țările vecine — există tipuri similare în mai multe țări, căci acelaș prototip grec sau roman a fost imitat de diferite popoare barbare — atât prin modul de imitare a prototipului grec sau roman, cât și prin execuțiunea tehnică. Toate monetele de origine dacă au un caracter comun, care le împrumută un aier de familie, astfel că la prima vedere ne dăm seama, că ele fac parte dintr'o categorie deosebită de monete barbare.

Considerațiunile de mai sus demonstrează fără cea mai mică îndoială, că cele mai multe tipuri de monete barbare, găsite pe teritoriul Daciei, sunt de sigur indigene, și deci trebuie să le considerăm drept monetele pe care le-au bătut și întrebuințat strămoșii noștri Daci.

De altfel numismații, cari s'au ocupat în mod special de monetele barbare, confirmă această concluzie. D-nii Forrer (1) și Gohl (2) studiind monetele barbare din Dacia, recunosc că unele din ele sunt de origină indigenă și deci nu pot fi atribuite decât Dacilor.

Ei însă nu sunt destul de bine informați asupra descoperirilor monetare făcute pe tot teritoriul Daciei, căci nu cunosc decât cele din Transilvania și Bucovina, iar numeroasele și importante descoperiri de monete barbare, făcute în celelalte regiuni ale țării noastre, le sunt cu totul necunoscute.

(1) *L. c.* p. 182.

(2) *L. c.* p. 7.

Ținând seamă și de monetele și tezaurele găsite pe teritoriul vechiului regat, cari se păstrează în cea mai mare parte în Cabinetul Numismatic al Academiei Române și în câteva colecții particulare,⁽¹⁾ ne convingem că numărul tipurilor indigene este cu mult mai mare.

3. Tipurile monetelor dace

Cu ajutorul lucrărilor publicate până acum asupra monetelor barbare din Dacia și cercetând diferitele colecțiuni publice și particulare, care cuprind astfel de monete, ne putem face o idee justă de toate tipurile monetare ce au circulat în antichitate în țara noastră, și în acelaș timp ne putem da seama, care din aceste tipuri sunt proprii ale Dacilor, adică sunt bătute de ei.

Metoda cea mai sigură pentru a deosebi din grupa monetelor barbare găsite în Dacia, pe cele de origină dacă, este următoarea:

1. Orice tip ce nu se întâlnește decât în Dacia este de sigur dac.
2. Tipul răspândit peste tot teritoriul Daciei este de asemenea dac.
3. Dintre tipurile ce se întâlnesc și în Dacia și în țările vecine, numai acele sunt dace, cari se găsesc în Dacia în cantități mai mari, pe când în țările vecine numai incidental.

Pe baza acestor principii să încercăm a fixa tipurile monetelor dace.

În primul rând trebuie să observăm, că monete barbare de aur s'au găsit relativ foarte puține în Dacia și ele au toate o înfățișare străină, astfel că nu pot fi atribuite Dacilor. Se pare că Dacii n'au monetizat aurul ce-l scoteau din munții și râurile țării, ci l-au întrebuințat, ca mijloc de schimb, numai sub forma de lingouri sau obiecte de podoabă, ce se cântăreau cu ocazia transacțiilor comerciale.

De asemenea nici bronzul nu a fost monetizat, căci nu s'a găsit până acum nici o monetă barbară, anterioară cuceririi romane, bătută din acest metal.

Astfel când vorbim despre monetele Dacilor, trebuie să avem în vedere, că toate acestea sunt de argint.

De altă parte ele fiind imitații de ale monetelor grecești și romane, cari au circulat în Dacia în epoca anteromană, clasificarea lor o vom face după aceste prototipuri.

⁽¹⁾ Dintre colecțiile particulare cele mai bogate, a d-lui M. C. Sutz a intrat în posesiunea Academiei. Alte colecții importante posedă d-nii Dr. G. Severcanu și W. Knechtel. Ultima e în parte descrisă în *Buletin* X (1913) p. 11.

A) *Monete dace de tipul staterilor de argint ai lui Filip II al Macedoniei*

Cele dintâi monete de argint ce au avut un curs mai întins în Dacia au fost staterii lui Filip II, regele Macedoniei (359—336 în. d. Cr.). Ei reprezintă pe față capul lui Zeus, cu coroană de lauri și barbă mare, iar pe revers un călăreț în mers, ținând într'o mână o ramură de palmier. Pe revers se află și legenda: ΦΙΛΙΠΠΟΥ, iar

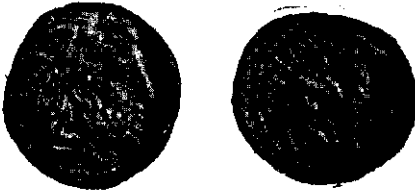

Fig. 1

sub piciorul dinainte al calului și sub pânțelele lui sunt diferite sigle sau semne monetare. (Fig. 1).

Acest tip a fost foarte mult imitat de Daci — ca și de alte popoare din antichitate — și a fost reprodus mai mult sau mai puțin exact, după cum gravorii daci din diferite timpuri s'au priceput la meșteșugul monetar.

Prima notă caracteristică a imitațiilor dace este lipsa legendei; numai în prea puține cazuri se găsește un început de legendă, care constă în imitarea primelor litere grecești ale numelui lui Filip, de către oameni cari, de sigur, nu cunoșteau scrierea grecească.

A doua caracteristică este varietatea tiparelor. De și monetele din aceiaș grupă sunt foarte asemănătoare ca aspect general, cu toate acestea privite mai de aproape se constată, că prezintă o mulțime de variante, ceiace dovedește că au fost bătute cu tipare diferite. Se vede că tiparele monetare ale Dacilor erau fabricate dintr'un metal puțin rezistent și de aceea trebuiau des schimbate. Aceasta ar explica și lipsa de tipare monetare în locurile, unde s'au descoperit cantități mai mari de monete dace.

Monetele dace cari imitează staterii lui Filip II se pot deosebi în două grupe mari: 1. Cele ce se apropie mai mult de prototip și deci au fost copiate direct după aceasta; ele sunt de sigur mai vechi 2. Acele cari prezintă tipul degenerat, dovadă că n'au fost copiate direct după original, ci sau după o altă imitație, sau au fost gravate din memorie; acestea, natural, sunt mai noi. De altfel și din punct de vedere al tehnicei se poate constata o mare deosebire între aceste două grupe. Monetele din grupa întâi sunt executate cu mai multă îngrijire și dovedesc o pricepere

artistică mai înaltă; cele din grupa a doua sunt de o execuție inferioară.

În sfârșit în ce privește calitatea metalului este o deosebire între aceste două grupe, căci exemplarele mai noi sunt fabricate dintr'un argint amestecat cu o cantitate mare de aramă sau alt metal inferior.

Grupa de monete date, cari se apropie mai mult de prototipul macedonean, este reprezentată prin următoarele tipuri:

Tipul I. Capul lui Zeus este foarte bine redat, dar uneori îi lipsește coroana de lauri; pe revers călărețul are coif pe cap, cu crinieră lungă, iar în mâna stângă ține o ramură. Sub picioarele calului este o linie orizontală, ce vrea să reprezinte mănunchiul de fulgere din original (Fig. 2). Un tezaur mai mare de astfel de monete s'a descoperit în comuna Borgo-Prund (jud. Bistrița-Năsăud) din nord-estul Transilvaniei ¹⁾ și altul în ținutul Bacăului ²⁾; iar piese izolate s'au găsit în diferite regiuni ale Transilvaniei, în ținutul Aradului și chiar în Muntenia ³⁾.

Fig. 2

Variantele acestui tip constau mai ales în modul cum sunt aranjate bucele părului lui Zeus și în forma nasului; de asemenea sunt deosebiri în modul cum ține călărețul ramura: la unele piese se vede mâna, la altele nu.

Fig. 3

Tipul II. Se deosebește de primul tip prin faptul că capul lui Zeus are coroană de lauri și părul de pe frunte buclat, iar pe revers călărețul nu are în mână ramura. Adeseori monetele de acest tip au un început de legendă, iar sub cal se observă oarecari semne monetare, copiate după original. (Fig. 3).

De regulă aceste monete se găsesc desfigurată prin tăieturi adânci ce merg dela margine spre centru, despiciându-le în parte.

¹⁾ Gohl, *o. c.* pag. 19 și tab. XVI—XVII Nr. 417—428.

²⁾ Informație primită dela d. D. G. Ionescu.

³⁾ În Cabinetul Numism. al Acad. Române și colecția d-lui M.C. Sutz.

Nu se știe sigur, dacă aceste tăieturi erau produse pentru a se constată calitatea metalului, ori erau un mijloc de demonetizare. Faptul că adeseori astfel de monete tăiate s'au găsit în apropierea izvoarelor, ne-ar putea face să credem, că demonetizarea avea la bază un motiv religios și piesele tăiate erau ex-voturi. (Fig. 4).

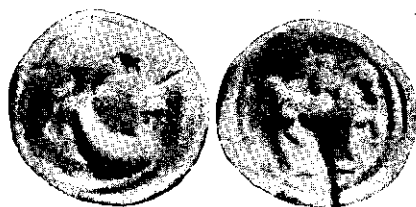

Fig. 4

Tipul acesta este foarte comun pe întreg teritoriul Daciei; tezaure mai mari s'au descoperit în Moldova și Bucovina⁽¹⁾.

Tipul III. O serie de monete ce se întâlnesc mai mult în părțile nordice ale Transilvaniei deși s'au găsit și în Muntenia, prezintă deosebiri mari față de aceste două tipuri.

Capul lui Zeus este înfățișat mai rudimentar, cu părul în cârlionți și o urmă de coroană de lauri, fruntea foarte îngustă, iar barba scurtă. Călărețul de pe revers se distinge printr'un coif cu crinieră foarte lungă, ridicată în sus în formă de spirală și terminată într'o figură ce seamănă cu litera B. Și aci sub piciorul calului se vede o linie orizontală, dar e formată din globule. De jur împrejurul marginii, atât pe fața, cât și pe reversul monetei se află câte un cerc de perle (grenetis). (Fig. 5).

Fig. 5

Monete de acest tip s'au descoperit într'un mare tezaur la Toci (jud. Bistrița-Năsăud),²⁾ iar izolate în diferite regiuni ale Transilvaniei și Munteniei.

Propriu zis, aceste trei tipuri de monete dace, imitate după staterii lui Filip II, pot fi considerate ca variante ale aceluiaș tip, care s'a bătut în prima epocă a monetăriei dace (secolul al IV-lea și al III-lea în. d. Cr.) în diferite regiuni ale acestei țări. Exemplarele descrise și figurate aci le-am considerat ca exemplare tipice ale acestei grupe de monete; alătura de ele însă există numeroase variante.

În grupa monetelor dace, cari nu sunt imitate direct după prototipul greco-macedonean, ci după modelele dace sau din me-

¹⁾ *Moșil*, Buletinul Societ. Numism. X (1913) p. 22 (12), 62 (17), 63 (24). XI (1914) p. 57 (50).

²⁾ Gohl, o. c. 15 tab. X, 268-275.

morie, numărăm următoarele tipuri, caracterizate de o parte prin reprezentarea cu totul degenerată a capului lui Zeus, de altă parte prin forma curioasă a calului și a călărețului de pe revers:

Tipul IV. Capul zeului este lipsit de bărbie, locul bărbii fiind indicat numai prin câte-va șuvițe încolăcite, iar părul capului este legat cu o bantă lată, formată din două rânduri de globule lungărețe. Călărețul de pe revers este cu totul inform, mult aplecat pe spate, lipsit de mâini și cu picioarele bine difinite; calul are corpul foarte lat și recurbat, capul lat cu botul în forma unui cioc de rață, iar coama indicată printr'o linie globulată. Piciorul dinainte al ca-

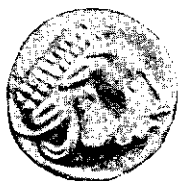

Fig. 6

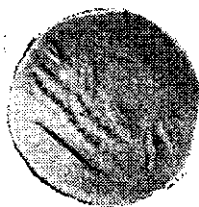

Fig. 7

lului, ce-l ține ridicat în sus, prezintă 4—5 îndoituri, iar jos între picioarele calului se află o linie orizontală, îngroșată la mijloc, amintind mănunchiul de fulgere din original. (Fig. 6).

D-l Gohl consideră monetele de acest tip drept cele mai vechi monete dace. ¹⁾ Ele s'au găsit în tezaurul în Banat și Oltenia, iar ca piese izolate și în alte ținuturi ale vechii Dacie. ²⁾

O variantă caracteristică a acestui tip, înfățișează capul lui Zeus atât de degenerat, încât nu se disting decât urmele coroanei de lauri, iar călărețul de pe revers are capul format din două grupe de linii în formă de unghiuri suprapuse ³⁾ (Fig. 7).

Fig. 8

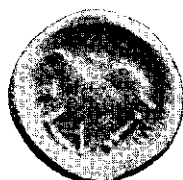

Fig. 9

Tipul V. Caracteristica acestui tip este modul de reprezentare a călărețului de pe revers. Calul este de regulă întors spre stânga, are coapsa rotundă și foarte dezvoltată, iar botul relativ foarte lat.

¹⁾ *Ibidem* p. 7 și tab. XVI, 411—414.

²⁾ Tezaurul la Slatina, *Buletin* X (1913) p. 21 (2) și Dobrești (*Ibid.* p. 62 (16).

³⁾ Un tezaur găsit la Craiova în colecția Dr. Severeanu.

Călărețul lipsește cu totul și în locul lui sunt două sau trei glo-
bule. Capul lui Zeus de pe față se aseamănă cu cel dela tipul IV,
după care pare a fi imitat. (Fig. 8).

Acest tip este foarte răspândit în regiunile de jos ale țării,
în Muntenia, Dobrogea și în tot lungul Dunării românești. Exem-
plare numeroase s'au găsit însă și în restul țării, ceea ce dovedește,
că într'o anumită epocă era generalizat în toată Dacia.

Fig. 10

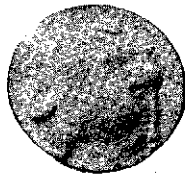

Fig. 11

El prezintă foarte multe variante, cari se disting mai ales prin
degenerarea tot mai mare a capului lui Zeus. (Fig. 9—12). Pe unele
exemplare acesta nu este înfățișat decât prin câteva linii fără formă.
(Fig. 13)¹⁾

Epoca în care au circulat acest tip de monete se poate fixa
cu destulă precizie, căci în câteva tezaure s'au găsit amestecate
cu dinari romani republicani. Prin urmare timpul când au circulat
este a doua jumătate a veacului I în. d. Cr. și primul veac al erei
creștine.

Fig. 12

Fig. 13

De asemenea pentru monetele de tipul al IV-lea putem fixa
data circulației lor în veacul al III-lea și al II-lea în. d. Cr. Astfel
tipurile ce imitează staterii lui Filip II pot fi considerate nu numai
drept monetele specifice ale Dacilor, dar în acelaș timp și acele
cari au avut o circulație mai intensă și mai îndelungată, de oarece
le găsim în toate regiunile Daciei și în cursul întregii perioade
anteromane.

¹⁾ Moisil, *l. c.*, XIV (1916) p. 42 (59); Popp, *Buletin*, XIV (1918) p. 57
Gohl, *o. c.* p. 10 și tab. XVII 429-439.

B) Monete dace de tipul staterilor lui Alexandru cel Mare și al tetradrahmelor din Thasos.

Pe teritoriul Daciei s'au găsit și monete barbare cari imitează staterii de argint și drahmele lui Alexandru cel Mare. Numărul lor însă este cu mult mai restrâns decât al celor ce imitează staterii lui Filip II.

Monetele de argint ale lui Alexandru cel Mare, atât staterii cât și drahmele, au aceleași tipuri: pe față capul lui Herakles tiner, aco-perit la ceafă de blana leului nemean; pe revers Zeus aetophoros (stând pe tron și ținând în mâna dreaptă acvila). Legenda este pe revers și așezată în linie verticală la spatele zeului: ΑΑΕΕΑΝΑΡΟΙ. (Fig. 14).

Fig. 14

Atât micul număr de monete barbare cari imitează acest tip — nu s'a găsit nici un tezaur — cât și restrânsa lor circulație, precum și tehnica cu care sunt executate, ne face să credem, că ele nu

sunt de proveniență dacă, ci au fost importate pe cale comercială ¹⁾ (Fig. 15).

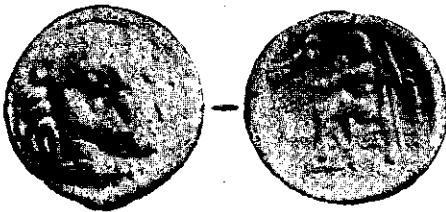

Fig. 15

Cât privește numeroasele imitații ale tetradrahmelor din Thasos, ele par a fi fost în mare parte bătute în Dacia, de oarece nu numai s'au găsit în cantități

foarte mari și în numeroase tezaure, dar erau adeseori amestecate cu tetradrahme autentice din Thasos și cu monete dace de tipul staterilor lui Filip II.

Aceste tetradrahme se înfățișează astfel: pe față capul zeului Dionysos, tiner, având pe cap o coroană de frunze de iederă amestecate cu flori; pe revers Herakles stând în picioare, răzemat cu mâna dreaptă în măciucă, iar în mâna stângă ținând blana leului nemean. Figura lui Herakles este mărginită pe trei laturi de următoarea legendă: ΗΡΑΚΛΕΩΣ | ΣΩΤΗΡΟΣ | (jos) ΘΑΣΙΩΝ.

Imitațiile dace ale acestor monete prezintă capul lui Dionysos și figura lui Herakles mai mult sau mai puțin degenerată, iar le-

¹⁾ Cf. și Gohl, *o. c.* p. 7.

genda este înlocuită cu câte două șiruri de globule mari. O nouă dovadă, că Dacii nu cunoșteau scrierea greacă în timpul când au bătut aceste monete. (Fig. 16). Ele formează *tipul VI*.

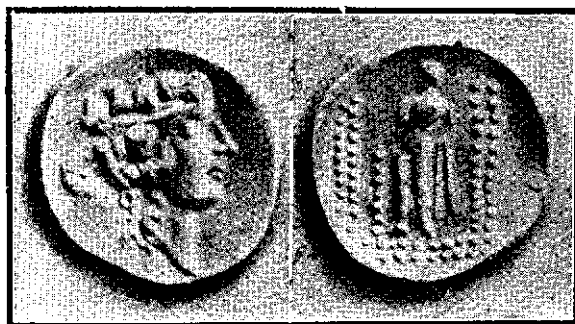

Fig. 16

Caracteristica imitațiilor dace ale tetradrahmelor din Thasos este marea lor varietate. De aceea nu există până astăzi un criteriu, cu ajutorul căruia să se poată distinge cu siguranță de cele bătute în alte țări.

În timpul când aceste monete s'au bătut și au circulat în Dacia este veacul al II-lea în. d. Cr., căci și tetradrahmele autentice din Thasos, cari au circulat la noi, sunt posterioare cuceririi acestei insule de către Romani (197 în. d. Cr.)

În legătură cu staterii lui Alexandru cel Mare și cu tetradrahmele din Thasos trebuie puse două categorii de monete dace foarte interesante. Prima din aceste categorii o formează așa numiții «scyphații daci». Aceștia sunt niște monete de mărimea și forma tetradrahmelor din Thasos — adică puțin concave — cari au însă ca tip pe față capul lui Herakles imitat după staterii lui Alexandru, iar pe revers un călăreț degenerat, imitat după monetele dace de tipul staterilor lui Filip II.

Acești «scyphații» se împărțesc din punct de vedere al isusinței cu care sunt lucrați în două serii deosebite: prima cuprinde exemplarele lucrate cu oarecare îngrijire, astfel că se pot distinge tipurile de pe față și de pe revers; a doua, cele executate fără nici o preocupare de a fi înțelese. Ei formează:

Tipul VII. La piesele din seria întâi (Fig. 17) capul de pe față aduce puțin cu un cap omenesc și se poate distinge chiar blana leului, ca în original. Dar pe frunte, unde se vede un rest de coroană de lauri, se află și o floare în felul celor din coroana lui Dionysos de pe tetradrahmele din Thasos; iar altă floare identică este în câmpul drept, sub nasul personagiului. Reversul reprezintă un călăreț spre dreapta. Calul este ca pe monetele dace de tipul IV, iar figura

primitivă, ce înfățișează călărețul, are capul cu coroană de raze. Piesele din seria a doua sunt cu totul neînțelese. Pe față un amestec de linii întortochiate, între cari cel mult figura care repre-

Fig. 17

zintă ochiul ar putea aminti că avem a face cu un cap omenesc; pe revers un cal executat foarte rudimentar, și în locul unde ar trebui să fie călărețul o grupă de globule. (Fig. 18)

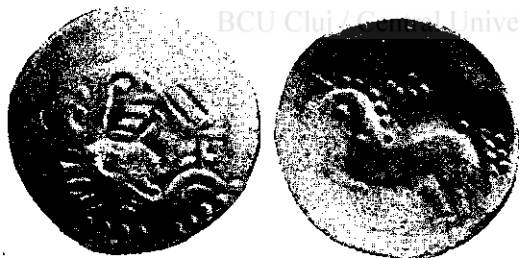

Fig. 18

Sibiu)¹⁾. Ele au circulat prin urmare într'o anumită regiune a Daciei, și par a fi fost bătute într'o epocă de decadență a puterii statului DAC.

A doua categorie de monete dace influențată de tetradrahmele din Thasos este formată din imitații de ale staterilor lui Filip II (tipul V), dar la cari capul zeului de pe fața monetei este împodobit cu o floare la fel cu cea de pe monetele din Thasos, iar pe revers se află adeseori sigla M ce o întâlnim deasemenea pe piesele din Thasos. Aceste monete dace formează :

Tipul VIII. Pe față un cap omenesc degenerat, având părul de

¹⁾ Biltz. *Die Dakischen Tetradrachmen Siebenbürgens* (în Archiv für Siebenbürgens Landeskunde 1874 p. 454); Porrer o. c. p. 180 urm. Gohl, o. c. tab. XVI 407-410.

pe frunte ridicat în sus, iar mai jos o floare în formă de rozetă; pe revers un cal rudimentar și în locul călărețului o figură în formă de M sau Δ, iar sub cal de regulă Δ. (Fig. 19).

Fig. 19

Piese de acestea, cari ca și cele dela tipul al V-lea și al VII-lea reprezintă ultima perioadă a monetăriei dace, s'au găsit mai ales în Muntenia. Un tezaur important a fost descoperit prin 1915 în apropiere de Buzău,¹⁾ iar exemplare izolate și în alte regiuni.

C. Monete dace cari imită dinarii și așii romani.

Am arătat mai sus că dinarii romani au pătruns în Dacia cu mult înainte de cucerirea țării de către Romani și că imitații de ale lor s'au găsit în număr destul de mare aci.

Studiind aceste imitații, d. Gohl a ajuns la convingerea, că ele sunt originare din Dacia și că această țară a fost în veacul I în. d. Cr. și în veacul I d. Cr. un centru de unde imitațiile dinarilor romani sau răspândit în restul Europei răsăritene.²⁾

Totuși monetele de acest fel sunt mai puțin frecvente în Dacia, decât cele de tipul lui Filip II și chiar decât cele imitate după tetradrahmele din Thasos. Cauza trebuie să o căutăm, de sigur, de o parte în afluența tot mai mare a dinarilor romani veritabili, cari prin relațiile politice și comerciale cu statul roman intrau în cantități tot mai mari în țară, de altă parte în existența și de alte monete dace contemporane.

În afară de aceste imitații de dinari romani, au circulat în Dacia și piese barbare cari imitau așii romani, înfățișând pe față capul lui Ianus, iar pe revers un călăreț (Fig. 20). Ele însă probabil nu sunt de proveniență dacă, iar numărul celor găsite aci este foarte redus.³⁾ În orice caz este foarte interesant de constatat, că toate aceste piese sunt de argint, deși tipul de pe față este imitat după așii romani de bronz.

Fig. 20

¹⁾ Se află în colecția D-r Severcanu și n'a fost încă publicat.

²⁾ Gohl, *Numizm. Közlöny* 1904 p. 79.

³⁾ O colecție bogată de astfel de monete posedă Cabinetul Numismatic al Acad. Române; unele din piesele de aci provin din colecția d-lui M. C. Sutz.

4. Concluziuni.

Studiul monetăriei dăce prezintă o importanță deosebită pentru cunoașterea vieții și culturii celor mai vechi strămoși ai noștri, în perioada anterioară cuceririi romane. În lipsa aproape completă de informații literare cu privire la această perioadă, monumentele monetare câștigă o valoare neprețuită și aruncă o lumină neașteptată asupra acelor timpuri îndepărtate.

În primul rând, cu ajutorul lor ne putem face o idee lămurită despre activitatea economică a Dacilor înainte de cucerirea romană. Vedem cum încă din veacul al IV-lea în. d. Cr. situația lor economică era atât de prosperă, încât reclamă întrebuințarea monetei. Chiar de atunci ei aveau legături strânse cu comerțul greco-macedonean, care începuse să câștige preponderanța în răsăritul Europei.

Dar odată cu decadența statului macedonean, după Lysimac, și cu succesele Romanilor contra urmașilor acestuia, comerțul macedonean a scăzut și el, iar preponderanța comercială în răsăritul Europei a trecut la Thasiensii, ale căror monete au inundat și piețele Daciei.

Iar după ce Macedonia și Grecia au fost definitiv cucerite de Romani (146 în. d. Cr.), Dacii intră în relații comerciale tot mai strânse cu aceștia și moneta romană înlătură rând pe rând monetele grecești.

Este interesant de observat, că drahmele orașelor grecești Apollonia și Dyrrachium, cari au circulat în această din urmă epocă în Dacia, alătura de dinarii romani, n'au fost de loc imitate de Daci. Și mai interesant este însă faptul, că monetele orașelor pontice, adică ale celor mai apropiate centre de desfacere a produselor dace, n'au circulat decât pe coasta mării — în Dobrogea și Basarabia de sud — și n'au intrat aproape de loc în regiunile centrale ale Daciei. Dovadă că sfera de influență economică și culturală a acestor orașe era redusă numai la teritoriul din imediata lor vecinătate.

În al doilea rând, cantitățile mari de monete dace descoperite până astăzi — și cari reprezintă numai o mică parte din numărul pieselor emise, de oarece cele mai multe s'au distrus încă din antichitate — dovedesc în chip evident o bună stare economică a Dacilor în epoca anteromană, care ne permite, la rândul ei, să tragem concluziuni favorabile cu privire la destoinicia acestui popor, la activitatea lui agricolă și industrială și la circulația bogăției națio-

nale. Toate acestea sunt în acelaș timp indicii, că poporul dac se află pe o treaptă de civilizație mai înaltă și presupun o continuă propășire culturală.

Monetele dace ne permit să ne dăm seamă în acelaș timp și de fazele prin cari a trecut arta și tehnica monetară la Daci. În această privință constatăm, că această artă a avut aceiaș dezvoltare ca și la alte popoare. Monetele cele mai vechi sunt executate cu mai multă îngrijire și cu mai mult gust; cu cât trece însă timpul apar exemplare din ce în ce mai inferioare din acest punct de vedere. Și în privința fineții metalului și a greutateii, monetele dace, ca și cele grecești și romane, au o evoluție descrescândă: dacă în primele veacuri argintul este de bună calitate și greutatea pieselor este ridicată, în ultimele epoce și calitatea metalului se înrăutățește și pondul monetelor se reduce.

Dacă comparăm însă din punct de vedere al execuțiunii monetele dace cu cele ale Galilor sau Panonilor, constatăm că nu le sunt întru nimic inferioare. Dimpotrivă foarte multe tipuri dace sunt cu mult mai apropiate ca tehnică de prototipul grec, decât cele celtice. Este destul ca cineva să privească o colecție de monete dace și de monete galice, sau să studieze o serie de tabele cari reproduc piese de ale acestor două popoare, pentru ca să se convingă, cum de foarte multe ori superioritatea artistică este de partea Dacilor ¹⁾.

Lipsa de legende pe monetele dace ne îndreptățește să admitem nu numai că Dacii nu cunoșteau scrierea grecească, dar și că nici nu aveau un alfabet al lor propriu, căci în acest caz ar fi încercat să graveze legende în acest alfabet.

În sfârșit monetele dace ne permit să pătrundem întru câtva și în organizația politică a acestui popor. După cum am arătat mai sus (p. 66 urm.) în anumite regiuni ale țării predomină câte un anumit tip monetar, care în alte regiuni nu se găsește decât incidental, ceea ce însemnează că fiecare tip în parte a fost bătut pentru o singură regiune și numai prin legăturile comerciale s'a răspândit și în restul țării. Astfel tipul I este propriu regiunii nordice a Daciei, care corespunde cu ținutul Bistriței; tipul II ținutului ce cuprinde Moldova de sus și Bucovina; tipul IV este mai frecvent în Banat și Oltenia; tipul V în Muntenia și Dobrogea; tipul VII în centrul Transilvaniei.

¹⁾ O încercare se poate face observând tabelele dela sfârșitul cărții lui Forrer, Keltische Numismatik d. Rhein u. Donanlande.

De aci se poate conchide cu deplină dreptate, că la Daci, ca și la celelalte popoare „barbare“ din antichitate, monetele au fost emise de către șefii diferitelor triburi, și că prin urmare organizația de trib era tot atât de puternică cum o întâlnim și la aceste popoare. Este regretabil însă, că deși cunoaștem numele multor triburi dace, nu știm cu destulă siguranță regiunea pe care a locuit-o fiecare din ele, ca să putem încercă a stabili cari tipuri monetare le aparțin. Se înțelege că pentru aceasta nici cercetările făcute până acum asupra monetelor barbare, găsite pe teritoriul Daciei, nu sunt suficiente, căci încă multe descoperiri de tezaure importante sunt necunoscute. Astfel numai d. Gohl din Budapesta cunoșteă înainte de izbucnirea războiului mondial un însemnat număr de tezaure din Transilvania, pe cari nu apucase să le publice.

Importantele rezultate ce am obținut din studiul chiar incomplet al monetelor dace, dovedesc cât de mare valoare au aceste monumente pentru cunoașterea istoriei și culturii vechilor noștri strămoși, și deci cât de necesar este ca ele să fie adunate cu sârguință și păstrate cu cea mai mare sfîntenie.

MONETE ȘI TEZAURE MONETARE DIN ROMÂNIA-MARE — VECHIUL TERITORIU GETO-DAC ¹⁾ —

DE

CONST. MOISIL

68. In Sidrieșul-Mic (jud. Mureș-Turda) trei țărani români au descoperit prin 1903, într'un urcior de piatră, 167 tetradrahme de argint, din cari 39 erau ale Primei Macedonii (ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ), iar 128 din Thasos cu diferite monograme pe revers. Este interesant, că între amândouă speciile de monete, erau unele de o execuție desăvârșită, iar altele de cel mai urât stil barbar. De altă parte aproape toate exemplarele erau strâmbe și aveau tăieturi ce mergeau dela margine spre centrul pieselor (Gohl, *Numismatikai Közlöny* 1904 p. 94 urm.)

69. In Dolhești (lângă Huși, jud. Fălciu) săteanul Petre Gaspar a găsit, pe când eră copil, prin anii 1881/2, vre-o 50—60 «constantinați» dela împărații bizantini Vasile II și Constantin XI, iar la

¹⁾ Vezi *Buletinul* X (1913) p. 19 și 62; XI (1914) p. 23 și 55; XII (1915) p. 43 și 152; XIII (1916) p. 42.

1905, pe ogorul său, încă vre-o 60 de bucăți, din care 30 au fost trimise Prefecturii de Fălciu pentru a fi înaintate Ministerului, iar restul au fost vândute pe la diferiți particulari. Odată cu monetele s'a găsit și un lanț de aur și o plachetă de aur, cari au fost prefăcute în bijuterii. (Comunicat de d. G. Volenti, Vaslui și de Econ. V. Ursăcescu, Dolhești).

70. În Huniedoara s'a descoperit un tezaur compus din 1117 piese de argint, dintre cari 5 din Apollonia Traciei; 19 din Dyrrhachium; 1033 dinari republicani romani, dela cei mai vechi și până la sfârșitul veacului I în. d. Cr.; 1 piesă barbară de argint; 54 dinari imperiali dela împăratul Nero până la împărăteasa Sabina; restul monete de bronz din Nicea (veacul al III d. Cr.) și trei bronzuri dela împăratul Constans. Se pare că dinarii imperiali și bronzurile din Nicea și dela Constans au ajuns în acest tezaur din alte descoperiri (Gohl, *Ibid.* 1905 p. 46 și 1906 p. 137).

71. Lângă Brașov s'a găsit un mic tezaur de monete barbare și anume: de tipul staterilor lui Filip II 7 piese (variante De la Tour No. 9874 și No. 9807); imitații de ale tetradrahmelor lui Alexandru cel Mare 3 piese; imitații de ale drahmelor lui Alexandru 2 piese; tetradrahme din Thasos 2 piese de stil bun. (Gohl, *Ibid.* 198 p. 9).

72. La Boğați (jud. Dâmbovița) s'a descoperit prin 1913 o oală de lut cu mai multe tetradrahme de ale Primei Macedonii și din Thasos. (Comunicat de d. Alex. Niculescu dela Teatrul Național din București).

73. În Vișa lângă Apahida, (jud. Cojocna) s'au găsit 86 dinari romani imperiali și anume: dela Nero (1), Otho (1), Vitelius (1), Vespasian (10), Tit (1), Domițian (7), Nerva (2), Sabina (1), Traian (29), Adrian (27), Antonin (2), Faustina-mamă (3). (Gohl, *Ibid.* 1908 p. 122).

74. În regiunea Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud) o monetă barbară de argint de tipul staterilor lui Filip II (călărețul ținând o ramură de palmier), tăiată; 2 variante De la Tour No. 8774; 1 variantă No. 9883; o imitație a drahmei lui Alexandru cel Mare. (Gohl, *Ibid.*)

75. În Baraolt (jud. Trei-Scaune) s'au descoperit o piesă barbară de argint (De la Tour No. 6918), 2 variante (De la Tour No. 963a), și o imitație a dinarului lui L. Antestius Gragulus (Babelon No. 9). (*Ibid.*)

76. La Bran (jud. Făgăraș) s'au găsit 75 bronzuri mici dela împărații Licinius, Constantin cel Mare și Crispus (Gohl, *Ibid* p. 171).

77. In Tirimia-Mare (jud. Torontal) s'au găsit 130 monete bizantine concave de bronz, și anume 37 dela Ioan II Comnenul (Sabatier LIV, 6); 14 dela Manoil Comnenul (Sabatier LVI, 2 și 6); iar restul dela aceiași împărați nedeterminabile (Gohl, *Ibid*).

78. In Apöldul-de-jos (jud. Sibiu) s'au descoperit un tezaur de 206 dinari romani imperiali. Cel mai vechi este dela Septimiu Sever, iar cel mai nou dela Gordian III. Se repartizează astfel: Sept. Sever (4), Iulia Doamna (4), Caracalla (2), Geta (4), Macrinus (1) Elagabal (30), Iulia Paula (2), Iulia Soemia (6), Iulia Maesa (15) Sever Alexandru (100), Orbiana (3), Iulia Mamaea (18), Maximin (4), Gordian (3). Cea mai mare parte erau bine conservați. Un dinar dela Sep. Sever era incus. (Gohl, *Ibid* 1909 p. 138).

79. In orașul Timișoara s'au găsit, cu ocazia dărâmării vechilor forturi, trei imitații barbare după monetele lui Constantius II. având pe revers legenda FEL TEMP REPARATIO și tipul călărețului roman doborând la pământ un barbar (*Ibid* p. 144).

80. In Cerna-Nemțească (jud. Torontal) s'au găsit monete de aramă dela Alexe I și Constantin Porfirogenitul, și de aur dela împărații Comneni. De asemenea un dinar dela Antoniu Piul. (*Ibid*).

81. In Șimleul-Silvaniei (jud. Sălăgiu) pe dealul Măgura sau găsit 72 drahme din Apollonia și Dyrrhachium, cu următoarele nume de magistrați: Apollonia: ΑΤΙΑΣ, ΑΡΙΣΤΩΝ, ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ, ΝΙΚΗΝ, ΤΙΜΗΝ, ΞΕΝΟΚΛΗΣ; Dyrrhachium: ΖΩΠΥΡΟΣ, ΜΕΝΕΣΚΟΣ, ΞΕΝΩΝ, ΦΙΑΩΝ, ΜΑΡΚΟΣ. Impreună cu ele s'au găsit și două imitații barbare de ale acestor drahme. (*Ibid*. 1908 p. 115).

82. La Deci (jud. Arad) s'a descoperit un tezaur, compus din 171 drahme din Apollonia și Dyrrhachium. Cele din Apollonia au magistrații: ΑΡΙΣΤΑΣ, ΑΡΙΣΤΗΝ, ΘΕΟΔΑΤΟΣ, ΚΑΛΛΗΝ, ΝΙΚΩΝ, ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, ΣΟΤΕΛΗΣ, ΤΕΛΕ/ΣΑΡΧΟΣ, ΦΛΑΚΡΟΣ. Cele din Dyrrhachium: ΑΖΙΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΛΑΚΑΙΟΣ, ΛΑΚΩΝ, ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ΑΝΤΙΓΕΝΗΣ, ΑΝΤΙΜΑΧΟΣ, ΑΝΤΙΟΧΟΣ, ΑΡΧΙΜΕΔΗΣ, ΑΤΩΤΑΣ, ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΣ, ΔΙΟΓΕΝΗΣ, ΔΡΟΜΩΝ, ΕΥΚΤΗΜΩΝ, ΕΥΝΟΙΣ, ΕΧΕΦΡΩΝ, ΖΩΙΛΟΣ, ΗΡΟΔΟΤΟΣ, ΘΕΟΔΟΤΟΣ, ΚΕΡΔΩΝ, ΚΤΗΤΟΣ, ΚΥΔΙΠΠΟΣ, ΛΕΥΚΙΟΣ, ΜΑΧΑΤΑΣ, ΝΙΚΑΔΑΣ, ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, ΠΑΡΑΜΟΝΟΣ, ΠΕΛΓΕΝΗΣ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΟΣ, ΣΩΣΤΡΙΩΝ, ΤΡΙΤΟΣ, ΦΙΑΗΜΩΝ, ΦΙΑΟΚΤΡΑΤΟΣ, ΦΙΑΩΝ, ΦΙΑΟΤΑΣ, ΧΑΡΗΣ. (*Ibid*. 1908 p. 110, Cf. și 1904 p. 14).

83. In regiunea Reșiței (jud. Carașului) s'a găsit un dinar

de argint dela împăratul Constans. *Av. FL. CONSTANS BE AG. Rs. VICTORIA CAESARVM.* (*Ibid.* 1910 p. 134).

84. In râul Carașului, între comunele Crasova și Gornia, s'a găsit un aureu dela împăratul Carus (Cohen, ed. I No. 10) (*Ibid.* 1912 p. 15).

85. In Brad (jud. Hunedoara) un bronz al provinciei Dacia dela Filip Arabul. (*Ibid.* 1912 p. 15).

86. Pe dealul Lunca, în regiunea dintre Baziaș și Socolovaci, (jud. Caraș-Severin), după o ploaie torențială au ieșit la iveală un număr de monete grecești, romane și barbare, din cari 3 drahme din Apollonia (ΑΠΙΣΤΩΝ—ΑΥΣΙΝΟΣ 2 bucăți și ΕΝΕΝΟΚΑΗΣ—ΧΑΙΡΩΝΟΣ 1); 10 drahme din Dyrrachium (ΜΕΝΙΣΚΟΣ—ΚΑΛΛΑΟΝΟΣ 2; ΦΙΑΩΝ—ΜΕΝΙΣ ΚΟΥ 1; ΕΕΝΩΝ—ΦΙΑΘΔΑΜΟΥ 2; ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΟΣ—ΦΑΛΛΑΚΡΙΟΝΟΣ 1; ΕΡΤΥΧΟΣ—ΘΕΟΕΕΝΟΥ 1; nelegibile 4; 38 dinari consulari. (Babelon I. 39, 1 1; Id. 77, 266 1; L. Antestius, 2; M. Calidius, 1; L. Piso Frugi, 2; C. Cas. Longinus, 1; C. Cl. Pulcher, 1; C. Blasio, 1; L. C. Sulla, 1; M. Faunius, 1; L. Flam. Cilo, 1; C. Fundenius, 1; L. I. Bursio, 1; D. Silanus, 3; Lic. Macer, 1; M. Lic. Rufus, 1; Lucretius Tiro, 1; Q. Lutatius, 1; L. Memmius, 1; L. Min. Thermus, 1; A. Post. Albinus, 1; T. Quinctius, 1; L. Rutilius, 1; L. Titurius, 4; L. Thorius Balbus, 1); o monedă barbară de argint de tipul staterilor lui Filip II (Dessewffy tab. XVI, 414) (*Ibid.* 1912 p. 141).

87. In Sântandrei (jud. Bihor), pe drumul ce duce dela Arad la Ugra, s'au găsit în 21 Aprilie 1912 un tezaur de 172 monete, din cari 171 erau dinari dela Ladislau I al Ungariei, iar o piesă era un ban de aur concav dela Constantin Monomachul (*Ibid.* 1912 p. 141).

DOCUMENTE ȘI REGESTE

1.

Ministerul Financelor

Având în vedere că moneta națională de aramă nu poate sosi în țară la 1 Ianuarie și nu poate fi împărțită la toate districtele decât până la sfârșitul lui Ianuarie;

Se modifică publicațiunea pentru demonetizarea monetelor străine de bilon, astfel că termenul fixat pentru lunile Ianuarie, Februarie se prelungește până la finele lui Martie;

Prin urmare:

In lunile Ianuarie, Februarie și Martie 1868 se vor primi:

Piese (firfiricii) de 22 parale, drept 18 bani.

id.	id.	23	»	»	19	»
id.	id.	13	»	»	11	»
id.	(gologanii)	3	»	»	2	»
id.	id.	1 și 2	»	»	1	»

In luna Aprilie.

Piese (firfiricii) de 22 parale, drept 17 bani.

id.	id.	23	»	»	18	»
id.	id.	13	»	»	10	»
id.	(gologani)	3	»	»	1	»
id.	id.	1 și 2	»	»	1/2	»

In lunile Mai și Iunie.

Piese (firfiricii) de 22 parale, drept 16 bani.

id.	id.	23	»	»	17	»
id.	id.	17	»	»	10	»
id.	(gologanii)	3	»	»	1	»
id.	id.	1 și 2	»	»	1/2	»

(ss.) p. Ministru, *Winterhalder*.

No. 49209.

Anul 1867, Decembrie 23/4.

[Foaie volantă B. A. R.]

2.

Monetaru

Litera B.

Tabela pentru fixarea cursului monetelor străine.

Monetele franceze, italiene, belgice și elvețiene de aur și argintu fabricate dupe acelaș sistem monetaru ca cele române, și reprezentându multiplele, unitatea și fracțiunile francului, se primescu la toate casele publice, d'ua potrivă cu monetele române, după valoarea lor nominală.

Auru

Argintu

Piesa de 40 franci, drept lei 40

Piesa de 2 franci, drept lei 2

» » 20 » » » 20

» » 1 » » » 1

» » 10 » » » 10

» » 1/2 sau 50 cent. dr. 0.50 bani

» » 5 » » » 5

<i>Auru</i>	<i>Argintu</i>
Lira sterlingă, drept lei 25,—	Icosarul (iermelic) drept lei 4,44
1/2 detto » » 12,50	1/2 idem » 2,22
Lira otomană » » 22,70	1/4 idem » 1,11
1/2 detto » » 11,35	Rubla rusească de argint » 4,—
1/4 detto » » 6,67	1/2 idem » 2,—
Pol-imperial (rusesc) » 20,40	1/4 idem » 1,—
Ducatul (galb.) austri. » 11,75	30 capeici vechi » 1,20
	Piese de 20 capeici . . » —,67
	» 15 idem . . » —,50
	» 10 idem . . » —,33
	Sfanțul piesa de 20 crețari » —,84
	1/2 » 10 idem » —,42

[Foaie volantă, probabil din 1867].

B. A. R.

3.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Monetare diferite

1) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a pieselor 10 capeici a 33 bani una. [Tabelă care conține socotelile transformării în lei noi a sumelor de piese de acestea de la 1000—1].

2) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a sfanților duce-deceri austriaci a 84 bani unul. [urmează tabela].

3) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a icosarilor a 4 lei 44 bani unul [urmează tabela].

4) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a rublelor de argint a 4 lei una. [Urmează tabela].

5) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a poli-imperialilor rusești a 20 lei 40 bani unul, [Urmează tabela].

6) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a galbenilor a 11 lei 75 bani unul. [Urmează tabela].

7) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a livrelor sterlingi a 25 lei una. [Urmează tabela].

8) *Monetaru*. Calcularea în lei noi a livrelor otomane a 22 lei 70 bani una. [Urmează tabela].

[Foi volante, fără dată, probabil din 1868. B. A. R.]

No. 649. 1851. *Insemnarea lucrurilor furate la 26 Iunie, 6 Iulie 1851, din cancelaria mănăstirii Hurez în Valahia.*

[Ceasornice de aur, tabacheră, lanțuri de aur, puști, pistoale, săbii].

1. Medalie de aur ales platină, care are pe o parte chipul Autocrației ruse, pe de altă parte un monument, și scrie jur împrejur, care trage galbeni 32.

.....
16760 țvanțih în 7 pungi.

820 icusari argintu într'o pungă.

930 ruble o pungă.

1560 galbeni c. c. aur.

250 imperiali rusești aur } o pungă.

Toate ocârmuirile locale prin aceasta din deregătorie sânt poftite a fi cu băgare de seamă asupra mai susu însemnatelor prețioza, și a felului banilor,—găsindu-se oareș ce din trînsele, acelea pe lângă așteptarea cuviincioasei răsplătiri, la subscrisul Scaun judecătoresc să se îndemne.

Sibiu în 30 Iulie 1851. Scaunul judecătoresc al Sibiiului, D. A. Zay. [Colecția Marțian, Năsăud].

NOUTĂȚI MEDALISTICE

Medalia lui Eugeniu Carada. Încă dela moartea marelui financiar, naționalist și filantrop Eugeniu Carada, Banca Națională luase inițiativa ridicării unui monument în amintirea fostului ei guvernator. Anumite împrejurări însă au împiedicat așezarea monumentului, deși aproape toate piesele erau terminate. În vederea inaugurării acestui monument s'a bătut o frumoasă medalie, care din cauză că inaugurarea s'a amânat, nu a fost încă pusă în circulație.

Mulțumită bunăvoinței d-lui I. G. Bibicescu, actualul guvernator al Băncii Naționale și membru onorific al Societății Numismatice, putem împărtăși cititorilor noștri această interesantă medalie. (Fig. 1).

Pe față ea reprezintă capul în profil al lui Carada, foarte bine executat, și legenda: EUGENIU | CARADA - 1836—1910 - Pe revers

Fig. 1

localul Băncii Naționale din București, iar jos legenda pe trei rânduri: BANCA NAȚIONALĂ | a | ROMÂNIEI.

Medalia este de 65 mm. și a fost executată în argint și bronz.

* * *

Medalia legionarilor români din Italia. În anul 1919 organizându-se o legiune românească la Avezzano în Italia, dintre soldații ardeleni și bănățeni ce căzuseră prizonieri sau părăsiseră de bună voie armata austro-ungară, s'a bătut o mică medalie, foarte artistică, de formă aproape oblongă, în mărime de 35×25 mm. și cu toartă, care a fost distribuită soldaților din acea legiune.

Pe față sunt două figuri feminine ce reprezintă Italia și România, strângându-și mâna sub un copac stufoș și fiind înarmate: Italia cu o spadă mare, iar România cu un scut pe care scrie RUMENIA. Jos legenda: AVEZZANO—1919.

Pe revers statuia lupoacei cu Romul și Rem și legenda S. P. Q. R. Sub ea stemele Italiei și României, legate cu o coroană de frunze de stejar, iar jos pe trei rânduri: IN FIDE | AC FORTITV-DINE | SALUS.

Amintim că unul dintre cei mai activi organizatori ai acestei legiuni a fost cunoscutul profesor universitar din București, d. S. Mândrescu.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

RUZICKA (L.), *Inedita aus Moesia inferior* (în Numism. Zeitschrift 1917). Cunoscutul și harnicul nostru coleg descrie în această lucrare un mare număr de monete inedite din vechile orașe grecești Kallatis, Dionysopolis, Marcianopolis; Nicopolis, Odessos și Tomis, cele mai multe provenind din colecții aflătoare în țara noastră, cum sunt a M gr. Netzhammer, a d-lui Knechtel și a fostului muzeu din Constanța, distrus de Nemți. La începutul lucrării sale, autorul trece în revistă pondurile ce s'au găsit până acum în orașele noastre pontice, căutând să arate relațiile lor cu minele ponderale antice.

Intr'o altă lucrare, intitulată *Ein Medaillon des M. Aurelius* (Berliner Münzblätter 1917), d. Ruzicka descrie un medalion de bronz dela împăratul M. Aureliu (variantă Cohen Nr. 1052, Gneccchi, Medaglioni II, Nr. 85), interesant prin faptul că în scena de pe revers, care reprezintă întâlnirea lui Marc Aureliu cu Luciu Verus, intervine și o Victorie pe un glob, ținând în mâna stângă un trofeu. Medalionul este foarte bine conservat; execuția sa este de o artă superioară, și a fost găsit de Adam Klissi în Dobrogea.

O ultimă publicație a autorului, intitulată *Unveröffentliche Münzen aus Hadrianopolis* (Berliner Münzblätter 1918), cuprinde descrierea unui număr de 45 monete inedite din orașul Adrianopol, începând dela împăratul Commod și până la Gordian III.

MARTIAN (IULIAN), *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița* 1920. Neobositul cercetător al antichităților ardelenе și adânc cunoscător al bibliografiei referitoare la aceste antichități, publică în traducere românească, corectată și întregită, repertoriul ce-l publicase în 1909 în Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Lucrarea prezintă un interes deosebit și pentru numismați, căci cuprinde indicațiuni privitoare la peste o sută de descoperiri monetare din Transilvania. O recomandăm deci cu căldură cititorilor noștri, cari se interesează de astfel de descoperiri.

CRONICA NUMISMATICĂ (Nr. 1—8 Mai — Decembrie 1920), cuprinde între altele următoarele articole: *Alessandrescu R.*, O vizită la Tony Szirmay (Nr. 6—7); *Audrișescu I.*, Moartea unui mare numismat, Imhoof. Blumer (Nr. 3—4); *Moisil Const.*, Moneta lui Basarab-Voevod (Nr. 1); Monete satirice privitoare la împăratul Galienus (Nr. 2); Istoria monetei în România (Nr. 3—8); Arta noastră medalistică (Nr. 5); Numismatica și descoperirile dela Curtea de Argeș (Nr. 6—7); Prima bancă de emisiune românească (Nr. 6—7); Două medalii privitoare la teatrul românesc (Nr. 8). *Orășianu C. A.*, Monetele metalice din timpul regelui Carol I (Nr. 2).

SOMMAIRE

M. C. SOUTZO, La classification des monnaies de bronze romaines impériales. L'auteur expose une nouvelle classification des bronzes impériaux, fondée sur les textes anciens et sur le pesage d'un grand nombre de monnaies. A l'époque des premiers Césars on trouve en circulation sept espèces de monnaies de bronze, à savoir: le *sestercé* qui s'identifie avec les grands bronzes de 30 scrupules (= 33 gr.); le *deni-sestercé* ou les moyens bronzes de 15 scrupules, (= 17 gr.); le *quart-de-sestercé* ou les petits bronzes de 7½ scrupules (= 8 gr. 50; le *dupondius* ou les grands bronzes, un peu plus légers que les sestercés (24 scrupules = 27 gr.); Toutes ces monnaies étaient frappées en bronze de couleur jaune. L'*as* ou moyen bronze de 12 scrupules (= 13 gr. 50); le *semis*, marqué S, ou petits bronzes de 6 scrupules = 6 gr. 75) et le *quadrans*, les plus petits bronzes (3 scrupules = 3 gr. 40). Ces trois monnaies étaient en cuivre rouge.

L'empereur Néron a introduit un nouveau système dans lequel les grands bronzes de 30 scrupules étaient des *onces*; les grands bronzes de 24 scrupules des *dupondii*; ils portaient la marque II; les moyens-bronzes de 15 scrupules étaient des *demi-onces*; les petits moyens bronzes de 7½ scrupules des *quarts-de-once*; les moyens-bronzes de 9 scrupules étaient des *as*, marqués I; les petits bronzes de 4½ scrupules des *semis* marqués S et les plus petits bronzes de 2¼ scrupules étaient des *quadrantes* ou *teruncii*.

Toutes ces monnaies étaient en bronze jaune, et seulement plus tard on trouve de nouveau quelques unes en cuivre rouge. (Cet étude a été publiée en langue française dans le Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine 1921).

CONST. MOISIL, Les monnaies des Daces. Parmi les très nombreuses espèces de monnaies barbares trouvées sur le territoire de l'ancienne Dacie (la Roumanie actuelle) il y a quelques unes qui doivent être frappées par les Daces, les habitants autochtones de ce pays. La théorie que toutes les monnaies barbares de l'Europe sont d'origine celtique ne peut être appliquée à la Dacie, parce que ce pays n'a jamais été occupé par des tribus celtes et le contact commercial avec les Celtes qui se sont établis sur le cours moyen du Danube était peu fréquent.

D'ailleurs les types des monnaies daces sont tout-à-fait différents, même s'ils imitent les mêmes prototypes grecs que les monnaies celtiques.

L'auteur indique les espèces de monnaies barbares qu'il considère comme des monnaies propres des Daces.

CONST. MOISIL, Travaux monétaires en Roumanie. Suite du tableau des monnaies et trésors monétaires trouvés en Dacie.

Documentes et registes. Publications concernant l'introduction de la monnaie nationale en Roumanie en 1867—1868.

Nouvelles médalistiques. La médaille frappée par la Banque Nationale pour commémorer le grand financier et philanthrope Eugène Carada.—La médaille des légionnaires roumains de Avezzano (1919).

Bibliographie

V. POPP, Compte-rendu de la situation financière en 1919—1920.

Errata. La pag. 47 rândul 14 de sus, în loc de Burebista să se citească *Dromichetes*.

